

Luchmann Zsuzsanna

Az anyanyelv bűvöletében

Pintér Lajos: Békarokka

„A békarokka se nem béka, se nem rokka. A gyermekkor emlékeivel hoztam magammal e szót, e szóképet.” Így kezdi harmadik gyermekverskötetének fülszövegét Pintér Lajos, aki a mezei zsurló megannyi elnevezésének egyik leginkább zenélő-mesélő változatát választotta címmül: *Békarokka*. Él is az érzéki erejű szó kínálta lehetőséggel, mert az egyszerű jelentésmagyarázaton túl a benne foglalt képet is kibontja: „Ha e zsurlóra rásüt a hold, ha titkos éjszaka jó, békák sodorják fonállá az éji hold ezüst és arany szárait. A versek itt születtek, e meséi titkos-játékos éjszakában. Az anyanyelv nedves, nyirkos rétjein, szántóföldjein.”

Sokatmondó ez a fülszöveg. Kulcsszavai Pintér Lajos költészetének meghatározó jellemzőire utalnak: először a kezdetektől vállalt személyességre, amelynek egyik sajátossága a gyermekkor világának az életmű hossz tengelyén végighúzódnó vonulata, aztán versteremtő eljárásainak titkos-játékos vonásaira, s végül – az előzőekkel összefüggésben – az anyanyelvhez fűződő kapcsolatára, amelyet egyszerre jellemez a gyermeki gyönyörködés annak termékenységében és a büszke öröm további gazdagításában. A gyermekkor emlékképeinek felidézéje, a játéknak mint esztétikai minőségnek állandó jelenléte, a nyelvi gazdagságra rácsodálkoztató formálás alkalmassá teszik e költészet bizonyos darabjait arra, hogy gyermekversekként (is) olvassuk őket. Mert legtöbbjük nem az a szónak az eredeti értelmében, de azzá válik a weöresi felfogás felől nézve, amely szerint: „Minden vers utólag gyerekverssé nyilvánítható, ami nem elvont, nem komplikált, dallamos, ritmikus, a hangzásával, a dinamikájával hat. [...] Szerintem gyerekvers az, ami közvetlenül, szavakkal nem oktat, hanem olyan hangulatot, dallamot, élet- vagy természetdarabkát próbál adni, ami a gyerek – és a felnőtt – lelkét gazdagabbá, finomabbá teszi.”

Pintér Lajos maga írja *Könyv* című esszékötetének naplójában második gyermekverskötetének (*Graffiti*, 1995) megjelenése kapcsán, hogy annak darabjai nem igazi gyermekversek: felnőtt versei közül válogatta őket. Erre korábban mestere, Kormos István biztatta, aki először adott ki műveiből válogatást gyerekeknek (*Zsiványok arca*, 1979). A későbbiekben aztán azok a folyóiratokban már megjelent versei lettek „gyermekversekké”, amelyeket Baka István a *Kincskeresésben* újraközölt. Másfelől Pintér Lajos a weöresi hagyományt folytatva olyan költő, aki akkor sem változtat beszédmódot, ha gyerekekhez szól, mert tudja, hogy a jókedv és a szomorúság elemi kifejezésének szükséglete és a játék nem tekinthető pusztán a gyermekek kiváltságának.

A *Békarokka* verseinek közel fele kötetben még nem jelent meg, a többi válogatás az eddigi versek könyvekből az 1975-ös *Fehéringes folyóktól* az 1995-ös *Ezredfordulóponton* címűig. Az utóbbiakat tekintve nem csupán annak bizonyosságául, hogy a gyermekkor élményköre meghatározó rétege a költészetnek, hanem jelezvén azt is, hogy ez az emlékvilág sokféle szöveggörnyezetben és funkcióban képes működni. A különböző interjúválaszok és esszék vallomásai szerint a csongrádi gyermekévek a nagymama házában valóban minden csodával teljesen teltek. Természetes, hogy a tiszai világ földközeli és hétköznapi csodáinak emlékképei, terei, tájai, tárgyai és alakjai újra és újra előtűnnek. A pálya elején született *Vízre lapos követ dobni* a személytelen főnévi igenes szerkezetek halmozásával időtlenné tágítja a gyermekkort: „Vízre lapos követ dobni – / alvó földről dinnyét lopni, / szaladtunkban mohón enni, / ébredtünkben hasraesni.” A parton-gáton, télen-nyáron hely- és időmegjelölésével párhuzamos szerkesztésű *Kézjegy*-vers, *A csongrádi Tisza-gáton* filmszerűen pergő képsoraiból valami ártatlan, pogány életöröm árad, amely természetessé teszi az ismétlődő megállapítást a három jó barátrol: „vidámak voltunk és szentek”. A félelem és a féltés kötetének (*Ezredfordulóponton*) *Dúdolójában* a testi-lelki közérzetnek megfelelően „rozsdált emlék a réz-tanya”, az „álomi dűlők”-ön szétesnek a képek, a fogalmak: „Apánk epeíz / csak földünk anya.”

A *Dúdoló*ból hiányzik a gyermekverseknek az az epikus kötődése, amely jellemzője az első kettőnek és fontos eleme a nagymama alakját gyengéd vonásokkal megörökítő *Nagyanyánk felborult vöd-rére, Rajz a gyöngyháznnyelű bicskáról* vagy *A Béke téri piacon* című verseknek is. Ez utóbbi az első gyermekvers-válogatás darabja, s a kétféle nézőpont váltogatása, az emlékezés és a gyermekperspektívából látás egymásba játszása alakítja az egymásból kinövő lírai, epikus és drámai mozzanatokot. Az emlékezés a nagymama alakjának – a jellegzetes árus-szöveg beemelése ellenére is – lírai hangoltságú megidézését szolgálja finom metonimikus képpel: „A Béke téri piacon ott topog nagyanyád, / körtét árul, itt a klappkörte, / a klappkörte, kiabálja, / olyan sápadt, olyan fáradt a drága, / kissámlik, háromlábú tábori székek, / induljatok el érte.” A gyermeki nézőpont a gyors egymásutánban megélt tragédiát és derűt, a sírást és nevetést, valamint a világ egy darabjának felfedezése feletti zavart és örömet képes megjeleníteni. A nagymama kőtenyéből „a gyémánt-pérez elgurult, / gyerek vagy, szaladsz utána, / hogy gurul, hogy gurul a fillér, / s elvész a porban. / Vagy a Nap, az égi / kiskakas szíppanthatta föl? / Szípgosz. Siratod.” A sírás a halas kofák sajátos ráolvasó-vigasztaló szavaira vált át nevetésbe: „kisfiú, megnő, bajszot növessz – / bajszod lesz majd, mint a / harcsának, hát nevéss!” S azt nem lehet tudni, hogy az egymásba fonódó, természetességet és üdeséget, profanitást és ártatlanságot, durvaságot és tisztaságot egybefogó kép gyermekarca mitől lett piros alma, a felszabadult nevetéstől-e vagy attól a zavartól, amit a piac világának felfedezése okozott: „Már nevetsz, félkrajcár után / gurul a nevetésed. S füleled: kofa-miatyánk száll. A Béke téri piacon / legpirosabb alma az arcod, / olyan kocsis-ámen a párja.”

A régtől ismerős hangokból kibontakozó emlékképek epikus szállal lazán kapcsolt füzére a *Rajz a gyöngyháznnyelű bicskáról* (eredetileg a *Didergő ünnep* kötet verse). A szerkesztés sajátosságát az adja, hogy általa a költő egyszerre tudja érzékeltetni az egyidejűleg működő gyermeki logikát és a felnőtt emlékezet helyreigazító-helyesbítő műveleteit. „Hangok, hangok, milyen jó hallani, / – fecske ficserél, gágároz a lúd, / veréb csiripel és gerle kacag – / vastag porodat, udvar, mezítláb / rúgom.” Ebből a visszatérő hang- és képsorból bomlanak ki a legvalóságosabb apró csodák epikus mozzanatai a visszaemlékezés egy-egy helyreigazító-kifejtő versmondatával (azaz mezítláb..., azaz rúgnám..., azaz leeseek), melyeknek egyike maga is helyesbítésre szorul: „Azaz gágározna, gágog már szegény, / lúdnnyakat nyesni bicska elesül: / pengéje ezüst fény, nyele gyöngy, / haltest alakú, / azazhogy álom ez: álomkép csupán – / zsírpettyes krumpli van a tűzhely / közepén.” A képek részleteikben élesek, pontosak; a tapasztalatiság és az élmény megéltsége még az olyan reflexívebb megoldásokban is érezhető, mint ez a képtársítás: „A messzi habokon ezüst / halficánkolás, / a bicska nyele itt: gyöngy / halficánkolás.” A tapasztalatiságot finoman hitelesítik a nagymama szájába adott, a helyi nyelvhasználatra utaló szóvaltozatok (‘mezítláb, ejnye, rozsdás szögbe / lépsz; ‘Leesöl, gyerek’), amelyek bölcs tőmörségükkel, valamikori „szokásos mondat-erejükkel hatnak. S itt vannak a friss, egyéni hanghatású szóvaltozatok: ficserél, gágároz, rikogat – valószínűleg nem függetlenül a mester, Kormos István játékos szóteremtő eljárásaitól.

Az üde, tiszta kamaszélménynek a tárgyhoz méltó könnyedségű rögzítése a *Bicikliző királylányok* (*Kézjegy* kötet) a kitüntetett esztétikai minőségként kezelt idillt finom, játékos ironiával ellenpontozó ábrázolásával. A lírai alaphelyzet egyszerű: az önfelédten focizó fiúk akaratlanul is a váratlanul megjelenő lányokon felejtik a szemüket. De mennyi báj és finomság a megjelenítésben! Pintér fiúperspektívából látattja és rögzíti a pillanatot, nem véletlen hát az a naivítás, ahogyan azok megélik a helyzetet, tágra nyitott szemmel, megigézetten, mesebeli csodaként: „Ahogy libben a szoknya, / ahogy táncol / a ráncon a fény, / téged is odaigéz. / Aki fiú, most labdáját felejt, / tágra nyílt, nagy szemekkel / a lányokon, karcsú lángokon időz.” Varázslat és valóság kettőse húzódik végig a pillanatot életképszerűen megörökítő sorokon: a lányok légiés jelenségek, szférájuk a mese világa (királylányok, június látomásai, szárnyas szoknyájúak, karcsú lángok), a labdát kergető fiúk a vaskos földi valóság elemeihez kötődnek (gól, taccs, henc, pofonok a szétfoszló nadrágokért, cipőkért), s a két szféra az igézet pillanatának csöndjében érintkezik. Mégsem egymásban oldódnak fel, hanem egy játékos fordulattal a könnyed, finom önironiában: „Alkonyi égről, / ég pereméről leskel a fecske, / csicsereg: szeplőid látja s kinevet.”

Máshol éppen az idillnek van ellenpontozó szerepe a hangulat alakításában és a saját látásmód felmutatásában. A konvencionális verstéma (a mulandóság) konvencionális eszközökkel történő megfogalmazását (a tovatűnő idő megérzékeltetését) ígéri a *Városi ősz* című vers (*Európai diákkal* kötet) egészen a gyerek-motívum megjelenéséig: „[...] Törpülő délután – kevesebb fény a sziklafalon, / eljő a jelképes délután, rövidült hajdanvolt szép napom. / Alkony-időn túl, távolban kacagó gyerekek.” A motívum kibontása aztán azonnal el is távolít az utalásos képek hordozta súlyos gondo-

lattól: az elmúlás képzetével szemben a létezés, az élet jelenvalóságának megragadásával. Ennek egyik eszköze itt az idillnek olyan felfogása, amely a megjelenítésben nem egyszerűen csak emberisít, hanem „gyermekiesít”. A természeti és a tárgyi világ elemei, a parányiak éppúgy, mint a nagyok, a gyermeki mentalitás jegyeit hordozzák, vagy a felnőtt-gyermek kapcsolat bensőséges megjelenési formáira utalnak: „A fenyő is neveti, könnyezve neveti, ahogy / túlévelven lefut, bukssal a pöttöm esőcsepp. / Mosdatja a hulló felhő a csipás háztetőket. / Gyerekláb lóbáz egy padon: lóbáz az eső lába is – / ázott lánycsapat fut át a városon: fut a szél, kergeti őket.”

A gyermeklét motívumkörének kibontása Pintér Lajos költészetében nem szűkíthető le a saját gyermekkor megidézésére. Monostori Imre igazi „homo ludens”-nek nevezi őt (*Hitel*, 2000/4) meghatározva ezzel költői magatartásának alapvető vonását és költészetének sajátos karakterét, amely szerint számára „a gyermek, a gyerekkor, a gyermeki világ őszintesége, komolysága és színes játékosága a mindenkori védjegy és védő erő.” Ezért írja a *Kézjegy* kötet „felnőtt versében”, a *Poharak*-ban: „Ha egy kis gyerek poharakra néz, / halkan megcsendülnek. / Ki ne pusztuljon tekintetünk-ből / a gyermek: / ha a poharakra nézünk, / szétrepednek.”

Őszinteség, komolyság, játékoság – a három minőség biztosítéka lehet az olvashatóságnak akkor is, ha eredetileg nem gyerekeknek szánja a versét a költő. Így kerülhetett a kötetbe a *Nocturne*, az *Áttűntetések* negyedik tétele (*Ezredfordulóponton*) és *A hangyák temploma*, az *Aranykor* című versfüzérnek ugyancsak negyedik darabja (*Didergő ünnep*). Az előző meglehetősen szikár, nyomasztó és viaszgaltan „tájrajzának” utolsó vonása a pintéri költészet egy jellegzetes eljárását mutatja fel; azt a gesztust, amellyel olyan természetesen tud összevonni és emberi közelségbe hozni makro- és mikrovilágokat: „Hószürke ég, hószürke föld. A föld, az ég / hajnalra majdhogy összeér. / De elfér közötté egy tenyér.” A másik vers a fenyegetettség átérzésének és a szorongásnak gyermeki komoly és őszinte megvallása: „Épp e pillanatban is, / épp most is / elpusztulhatna a föld. / Félek, de nem nagyon.” A költő a korán elveszített nemzedéktársat, a maga alkotta külön világában rejtőzködő Pinczési Juditot idézi meg *Arány* című versén keresztül. Ennek egy sorát teszi meg címmé (*A hangyák temploma*), a maga rajzolta rét világát pedig verstárggyá. Pintér írásaiban több helyütt bukkan fel egy szürrealisztikus álomkép – 1986-os naplójának, a *Zöld ország* egyik feljegyzésében részletebben is kifejtve –, amely a maga furcsa játékoságában a mindenséget hordozza: „Álmomban rohangáltam / a magamrajzolta réten, / ismered jeleim: / süttött a Naphold, / lapult egy egérfejű macska, / virágok, talán pipacsok / s fiú-lány: kéz a kézben.” Ez a „külön világ” is menedék lehet a védtelenségben.

Helye van a *Békarokkában* a *Fehéringes folyók* két versének, az *Ócskapiac* és a *Hiszkegy a csikós motívumok könyvéből* címűeknek is. Bognár Tas írja *A magyar gyermekvers* című munkájában (Bp. 2001), hogy a gyermekvers „legjobbjai ma is bővölnek, bájólnak, sámánkodnak, pogánykodnak, még a jézusi magatartást, igényt vállalók is.” Ő idézi Weöres Sándornak a kérdést érintő egyik nyilatkozatát: „A gyerek versigénye ősi jellegű, kissé úgy fogja fel a képet, a zenét, a ritmust, mint az ősember. A gyermekversnek varázsigé jellege van, éppen, mert közel került az ősi nyelvi világhoz, de ennek semmi köze a gügyögéshez. [...] Az igazi gyerekvers: elsődleges rácsodálkozás valamilyen látványra, élményre, hangra; nemcsak tartalmilag: zeneileg, képileg, ösztönileg...” Ezzel a nyelvi világgal tartanak kapcsolatot Pintér Lajos versei is. Mindkettő ősi hangzásvilágával, képeinek erőteljes tömörítő erejével hat és azzal a játékosággal, amellyel a költő látomást hordozó versmondatot képes létrehozni hangzásbeli egybecsengésekből. Meghökkenően spontán és sokatmondóan szellemes nyelvi fordulatok, a konvenció és a képzelet ellentmondását jelző groteszk képek, képekben bujkáló gondolatok, magával ragadó, sodró lendület – ezek a költői játék további megjelenési formái. A szövegen kívüli elemek, a ritmika és a rímelés – mint versformáló tényezők – maguk is a gondolat szolgálatában állnak.

Az *Ócskapiac* formája a vásári kikiáltók ritmusát követő felező hatos, ez a rendkívül dallamos és nagy verselő készséget igénylő forma: „eladó mindenem / mindenem / csak te nem // hát engem ki vesz meg / az isten / hidege // azt mondja ráfázott / jéghintán / hintázott // eladó ingem is / eladó / ingyen is”. A *Hiszkegy a csikós motívumok könyvéből* című vers népköltészetű eredetű alapformája mögött ott sejlik még a népdal. Abban az értelemben is, hogy motívumai játékosan rejtik, bújtatják az erotikát, de könnyed dallamossága is őrzi az énekelt vers emlékét. A régi ütemhangsúlyos formák közül az egyik legkedveltebb, az ún. nyolcas-hetes periódus adja a strófák zeneiségét – a különös tördelés ellenére. A két sornak számtalan variációja létezik a magyar költészetben. Pintér is megfordítja a sorrendet, fontosabbnak érezvén a dallamos hetest a boldogságra hívogató, boldogságba ringató szándék kifejezésére.

Játék a formával a „gyöngy életet” éneklő két versváltozat is. A *Kik vógan itt időztünk* jelzetten bordal formája az élet olyan értékeit dicséri, mint a szerelem, a szépség, a barátság, a szolidaritás; a *Kik vógan itt időztünk* – alkalmi vers jellegét veszítve – sajátos élethimnusszá válik. A zselici pince falára írt sorok változatosan lüktetnek a frissen szókellő anakreóni hetesektől, nyolcasoktól a lassuló trochaikus sorokon keresztül a mámortól elnehezült állapotot érzékeltető vontatottságig: „koccintotunk rá egy pohárt, / s még egy pohárt, még egy pohárt. / Mígnem a mámor körhintája: / a táj már véltünk körbeszállt.”

Van valami gyermeki abban a magatartásban, amely Pintér Lajost jellemzi az „anyanyelv nedves, nyirkos rétején, szántóföldjein” kalandozva. Egyszerre fontos elemei ennek a magatartásnak a csodálat és az áhítat, a játék és az alkotó kedv, nem is beszélve a felfedezés és a megismerés örömről. Nyílt megvallása a nyelvi kifejezésben költői erőt látó szemléletnek a *Kertem eső után* két versszaka: „erdei turbolya / réti legyezőfű / nagy völgycsillag / hasznos földitömjén / neveteket nevetem / csodálom dúdoló ént // erdei turbolya / réti legyezőfű / nagy völgycsillag / hasznos földitömjén / neveteket sorolván / maga is költemény”. A szeretett és tisztelt költő-előd, Nagy László egyszerű felsorolásból „szerelmes földrajzot” tudott írni: „Falvaím, sárgák, fehérek, országút porát lesők, / titeket látlak, ti vésznek tetőkkel süvegelők. / Nevetek zenél a számon: Vid, Nagyalásony, Doba, / Egeralja, Káld és Berzseny, Kispirit, Csögle, Boba. / Mindenség voltatok egykor, vagyatok most csillámai.” Pintér gyógynövényszótárának (békarokka) és madaraskönyvének (ezüstsirály) betűrendes felsorolása, családneveinek jegyzéke (pap joachim) arra csodálkozik rá, hogy a nevek világa csupa költészet és zene. Látszólag hiányzik a versekből mindenfajta személyesség, nincs én, aki bármit megvallhatna, vállalhatna – s mégis költői magatartást képes felmutatni a felsorolás-forma: „[...] babérbogyó békarokka / csábítófű csillagpázsit // ebszőlőszár égikincs / csipkerózsa fagyalkereg // farkasceseresznye fehér üröm / fekete nyár férfihiúság [...]”

Helyet kapott a kötetben a *Bettyárdall* című vers is, amellyel szerzője 2000-ben elnyerte az olasz állam nemzetközi költői elismerését, a Quasimodo-díjat. Az alföldi betyár-múltnak az egykorú peranyagok stilizált németmagyar nyelvén történő megidézése tulajdonképpen csak ürügy. Nem a családtörténeti kutatások során talált személyes szál, a Túri-Kissek vagy a Czákó Miskák sorsa bomlik itt ki, nem róluk szól a „dall”. Csupa öröklött sztereotípiából áll össze a kép, a megítélésé, a megítéltetésé: „Was ist: matyar? Mi az magyar? / Cigány egy nép, líra, gedicht. / Gulas, tsikós, Széchényi álma, / ájnmál nach rechts, ájnmál nach links.” Pintér Lajos a verset „Schéner Mihálynak, s minden betyárnak” ajánlotta, egyszerre utalva ezzel a mester korábbi betyár-tárgyú sorozatára, megzabolázhatatlan, öntörvényű fantáziájára és sajátos világszemléletére. A festő jó barát társszerzője a *Békarokkának*: Schéner Mihály színes, feltűnő, bohókásan játékosra stilizált alakjai illusztrálják a verseket a legapóbbaknak is érthető és nagyon szerethető figuráktól (*Ismerkedő, Gajdoló napsoroló, Rajz őszi tűzfalon*) az értelmezés intellektuális kalandjára hívó képekig (*Békarokka, Kisfecskek*).

Szerencsésen találkozunk a kötetben a két művész világa, akik úgy tudnak játszani, akár a gyermekek: leplezetlen, a világot felfedezni képes naivitással és áhítattal, őszinte hévvel és önfeledten; s akiktől nem idegen a hétköznapisággal szembesítő groteszk látásmód, a profán megfogalmazás vagy a régiektől készen kapott motívumok merész újraértelmezése, ide-oda illesztgetése sem. Ezért nyújthatja Pintér Lajos legújabb verskötetete a többféle olvasási mód lehetőségét – egyformán szellemi izgalmat kelteve felnőttekben és gyerekekben.